

Maciej Grochowski

Instytut Języka Polskiego PAN

Szyk jednostek języka

1. Regulacje terminologiczne

Pojęcie szyku jest rozumiane w sposób szeroki lub wąski. W pierwszym wypadku jest ono używane w odniesieniu do związków linearnych dwustronnych i wielostronnych, a także do samej pozycji linearnej jednostki językowej. W drugim wypadku szykiem jest nazywany tylko stosunek dwustronny, co pozwala na rozróżnienie szyku i porządku linearnego jednostek. W tej pracy przyjmuje się wąskie rozumienie szyku.

Szyk jest to stosunek następstwa/uprzedniości, zachodzący między obiektami językowymi A i B, niezależnie od tego, jakie wartości przyjmują te zmienne. **Porządek linearny**, pojęcie inkluzywne względem szyku, to kolejność, w jakiej występują obiekty językowe A, B, C w obiekcie językowym wyższego rzędu Z. Porządek jako atrybut obiektów segmentalnych jest ściśle skorelowany z właściwościami suprasegmentalnymi wypowiedzenia. **Pozycja linearna** danego obiektu językowego to miejsce, w którym jest on usytuowany, wyznaczone przez stosunek do miejsc zajmowanych przez inne obiekty. Każdy obiekt językowy może być styyczny najwyżej z dwoma innymi, jednym lewostronnym i jednym prawostronnym, a jeżeli otwiera lub zamyka daną sekwencję, to jest styyczny tylko z jednym obiektem tej sekwencji.

Jeżeli obiekty językowe A i/lub B są wielkościami złożonymi, inaczej mówiąc linearnie podzielnymi, to mają swój **szyk wewnętrzny**. Dla odróżnienia tego stosunku od relacji między A i B, ta ostatnia jest nazywana **szykiem zewnętrznym**. Na przykład stosunek linearny partykuł *dajmy na to, w gruncie rzeczy, na dobrą sprawę* do następujących bezpośrednio po nich z prawej strony wyrażzeń (*naprawy, zabawy, wszystko*) w poniższych wypowiedzeniach to szyk zewnętrzny wymienionych jednostek, a stosunek między ich poszczególnymi segmentami to szyk wewnętrzny tych jednostek; por.: *Mógłbym zarobić więcej pieniędzy, założywszy swój prywatny interes, dajmy na to na naprawy telewizorów.*, *Weronka nic sobie nie robiła z tej w gruncie rzeczy zabawy.*, *Na dobrą sprawę wszystko zaczęło się od idiotycznego przepisu w sprawie tramwajów elektrycznych.*

Jeżeli pozycja linearna obiektu A jest jego jedyną możliwą pozycją w stosunku do B, to **szyk A** uważa się za **stały**. Jeżeli A występuje wcześniej niż B, to szyk A względem B nazywa się

antepozycją, jeżeli B występuje później niż A, to szyk B względem A nazywa się postpozycją. Jeżeli obiekty A i B są ze sobą styczne, to ich antepozycja/postpozycja określane są jako bezpośrednie. W wypadku braku styczności A z B antepozycję i postpozycję charakteryzuje się jako pośrednią. Na przykład szyk przyminka względem rządzonego rzeczownika jest stały, obligatoryjnie antepozycyjny (do nielicznych wyjątków należy *temu*). Dla zaimka względnego *który* charakterystyczna jest stała postpozycja w stosunku do określanego rzeczownika, pośrednia jedynie wówczas, gdy zaimek jest poprzedzony przymikiem. Szyk wyrazu *bądź* względem zaimków typu *kto*, *jaki*, *gdzie* jest bezpośrednio postpozycyjny, a szyk wyrazu *byłe* względem tych samych zaimków bezpośrednio antepozycyjny. Jednostka *coraz* występuje tylko w bezpośredniej antepozycji względem formy stopnia wyższego przymiotnika i przysłówka.

Pierwszą w danym obiekcie nadrzędnym pozycję linearną nazywa się zwykle inicjalną, a ostatnią – finalną. Szyk danego obiektu, występującego między dwoma sąsiadującymi z nim obiektami, jest nazywany **interpozycją**. Pozycja inicjalna jest charakterystyczna np. dla jednostek *oby*, *że też*, a pozycja finalna dla jednostek *i tyle*, *i basta*; por. *Oby ich życie było takie, jak cała ceremonia ślubna!*; *Że też nie znalazł się żaden facet, który dałby ci za to po głębie.*; *Tuman skończony z pana i tyle.*; *Nic nie będziesz jeść, kleiczek i basta.* W stałej interpozycji występują spójniki właściwe (Wajszczuk 1997), takie jak np. *oraz*, *toteż*, *czyli*.

Jeżeli obiekt A może zajmować w stosunku do B więcej niż jedną pozycję linearną, to **szyk A** względem B określa się jako **zmienny**. Pozycje linearne obiektu A można uznać za alternatywne pod warunkiem, że zmiana pozycji nie pociąga za sobą zmiany znaczenia wypowiedzenia. Np. jednostka *zaledwie* ma szyk zmienny, o czym świadczą wypowiedzenia: *Artykuł liczył zaledwie dziesięć stron.*; *Artykuł liczył dziesięć zaledwie stron.*; *Artykuł liczył dziesięć stron zaledwie.*, w których odnosi się ona do tego samego liczebnika (*dziesięć*). Zmienny jest również szyk słowa *się* w wypowiedzeniach *Musimy się jutro spotkać.*; *Musimy jutro się spotkać.*

2. Strukturalne i komunikacyjne uwarunkowania szyku

Szyk w języku polskim jest zdeterminowany częściowo strukturalnie, częściowo komunikacyjnie. Przez **uwarunkowanie strukturalne** rozumie się zależność pozycji linearnej danego wyrażenia od związków składniowych sensu largo, w jakie ono wchodzi (formalnych i funkcjonalnych) z innymi komponentami wypowiedzenia, a także od relacji semantycznych między tym wyrażeniem a innymi. Na pozycję linearną zdeterminowaną przez kod mówiący nie ma wpływu i respektuje ją pod groźbą dewiacji.

Do typowych uwarunkowań ogólnych, relewantnych dla klas gramatycznych, należą: postpozycja podrzędnego rzeczownika, podrzędnej grupy przymikowej i zdania względem w stosunku do rzeczownikowego centrum grupy nominalnej, antepozycja wykładników referencji i kwantyfikacji numerycznej (w tym wszystkich typów liczebników, np. *dwoje niemowląt*, *pół butelki*) w stosunku do atrybutów rzeczownika w grupie imiennej (Topolińska 1984). Ograniczenia strukturalne są nałożone także na niektóre jednostki. Operator negacji o postaci *nie* (abstrahując od stale dyskusyjnej kwalifikacji gramatycznej tej jednostki) występuje w bezpośredniej antepozycji względem wyrażenia, do którego się odnosi. Właściwość ta jest charakterystyczna również dla operatora *za* (poprzedzającego przymiotnik i przysłówek w stopniu równym; Grochowski 2001) i dla operatora *tuż* (poprzedzającego

grupę nominalną przyimkową lub przysłówkę o znaczeniu przestrzennym bądź temporalnym; Grochowski 2022); por. np. *Jest już za zimno na wycieczkę kajakiem.*; *Ożenił się w sierpniu, tuż po żniwach, z byłą pokojówką.*

Uwarunkowania komunikacyjne szyku zależą od woli mówiącego, który chce o czymś coś komuś powiedzieć, mając do dyspozycji określone środki językowe. Mówiący ma możliwość kształtowania szyku tylko w takim zakresie, w jakim pozwala na to kod, a więc nie naruszając danych a priori ograniczeń strukturalnych. Najbardziej ogólna zasada przekazywania informacji, polegająca na wykorzystywaniu porządku linearnego jako narzędzia mówienia, jest powszechnie znana. Mówiący umieszcza w bezpośrednim sąsiedztwie na ogół takie obiekty językowe, których kookurencja ma motywację treściową. Nie ma jednak konieczności bezwzględnego przestrzegania tej zasady przy tworzeniu wypowiedzi w języku polskim, ponieważ fleksja umożliwia łączenie form (a tym samym i komponentów treści) wyrażen położonych w dużej odległości, a nie tylko niesąsiadujących.

Szyk jest jednym ze sposobów kształtowania i reprezentacji struktury tematyczno-rematycznej wypowiedzenia w języku polskim (Bogusławski 1977b; Karolak 1972, 2002). Np. za pomocą wypowiedzenia *Lucky jest biały*, mówiący odpowiada na pytanie, jakiego koloru sierść ma Lucky, zakładając natomiast, że odbiorca wie o istnieniu jakiegoś zwierzęcia o białej sierści, ale nie wie, którego zwierzęcia ta cecha dotyczy, mówiący stwierdza *Biały jest Lucky*. Jednostka wyróżniona pozycją finalną kandyduje do funkcji rematu wypowiedzenia. O tym, że dany składnik jest rematem, przesądza główny, niekontrastywny akcent wypowiedzeniowy (kontrastywny może padać na dowolną sylabę). Typowymi jednostkami, których zmienny szyk kształtuje strukturę tematyczno-rematyczną, są partykuły. Szyk partykuł zależy od woli mówiącego.

Partykuła otwiera jedną pozycję (prymarnie z prawej strony) dla rematu wypowiedzenia, jest operatorem metatekstowym stanowiącym komentarz do rematu. Mówiący, umieszczając partykułę *nawet* w wypowiedzeniu *Nawet na naszym osiedlu powstał salon fryzjerski*, w antepozycji względem zaimka *naszym*, będącego rematem, komunikuje o tym, że wie, że na wielu osiedlach powstały salony fryzjerskie i że nie przypuszczał, że dotyczyć to będzie również naszego osiedla, chce zdać sprawę ze swojego zdziwienia i zarazem zadowolenia z tego powodu, że tak się stało.

Szyk wielu jednostek języka ma motywację zarówno strukturalną, jak i komunikacyjną. Np. operator metapredykatywny *prawie* jako wykładnik znaczenia aproksymatywnego wyklucza możliwość użycia innego wyrażenia aproksymatywnego w otwieranej pozycji syntaktycznej. Dlatego też nieakceptowalne jest wypowiedzenie **Przyjechali prawie niektórzy*, w opozycji do wypowiedzenia *Przyjechali prawie wszyscy*. Jeżeli natomiast dane wypowiedzenie nie nakłada ograniczeń strukturalnych na szyk operatora *prawie*, to jego pozycja linearna zależy od woli mówiącego, który chce przekazać odbiorcy określoną treść. Por. np. różniące się szykiem operatora *prawie*, a w konsekwencji tego nierównoznaczne wypowiedzenia *Prawie rozciął sobie cały palec.*; *Rozciął sobie prawie cały palec.*

O szyku partykuł i jednostek funkcyjnych tworzących inne klasy zob. Grochowski 1986, 2023; Grochowski, Kisiel, Żabowska 2014; Wajszczuk 1997, 2005.

Szyk jednostek języka jest problemem gramatycznym i zarazem leksykologicznym (leksykograficznym). Gramatyka ustala prawidłowości ogólne, dotyczące m.in. związków

linearnych między niezamkniętymi klasami jednostek, leksykologia charakteryzuje m.in. zbiór indywidualnych właściwości linearnych poszczególnych jednostek, obejmujący szyk wewnętrzny i zewnętrzny oraz uwarunkowane strukturalnie i komunikacyjnie pozycje linearne jednostek w wypowiedzeniu. Do indywidualnych cech linearnych jednostki należy jej ciągłość (np. *biały kruk, psim śwędem*) i nieciągłość, zarówno fakultatywna (np. *ktoś zmieszał (kogoś) z błotem, z (małym) hakiem*), jak i obligatoryjna (np. *zarówno_, jak i_;* *nie dość, że_, to jeszcze_*), blokada przestawialności segmentów (np. *kocie tby, na chybił trafił*), stały szyk zewnętrzny jednostki, np. jej antepozycja, postpozycja, interpozycja względem jednostek o określonych cechach, stała pozycja inicjalna lub finalna w wypowiedzeniu.

Za prawidłowość ogólną można uznać zmienny szyk komponentów formy czasu przyszłego czasowników niedokonanych (por. np. *będzie spać/spała vs. spać/spała będzie*) i stały szyk komponentów formy trzeciej osoby trybu rozkazującego (por. np. *niech śpi vs. *śpi niech*), ponieważ te właściwości linearne form czasownikowych nie zależą od poszczególnych leksemów. Analogiczną prawidłowością ogólną jest stała antepozycja komparatywu i superlatywu *bardzo (bardziej, najbardziej)* w stosunku do formy pozytywu stopniowanego opisowo przymiotnika i przysłówka (por. np. *bardziej, najbardziej soczysty; bardziej, najbardziej ślisko*). Typową prawidłowością ogólną dotyczącą szyku przyimków właściwych jest ich stała antepozycja względem innych składników grupy nominalnej, natomiast za cechę indywidualną przyimka *temu* należy uznać stałą postpozycję w stosunku do komponentów grupy (por. *dwa tygodnie temu, *temu dwa tygodnie, *dwa temu tygodnie*), a za cechę przyimka *naprzeciw* rządzącego datiwem – zmienną pozycję linearną względem grupy (por. *Wybiegł ojcu naprzeciw. vs. Wybiegł naprzeciw ojcu.*). Właściwości linearne przyimków *temu* i *naprzeciw* powinny być udokumentowane w artykułach słownikowych dotyczących tych jednostek.

3. Badania nad szykiem w języku polskim. Z perspektywy historycznej

Szyk w języku polskim jest przedmiotem zainteresowania językoznawców co najmniej od połowy XIX wieku. W pracach z zakresu składni tradycyjnej powtarzano sąd, że szyk w polszczyźnie jest „wielce swobodny, ale niezupełnie dowolny” (Nitsch 1901; Krasnowolski 1909; Klemensiewicz 1949, 1953; Szober 1957; Jodłowski 1957). Wyrażano opinię, że każda część zdania może znajdować się na jego początku, w środku lub na końcu. Pozycja pierwsza i ostatnia służy uwydatnieniu wyrazu, który ją zajmuje (Nitsch 1901).

Henryk Misz (1966a) pod wpływem strukturalizmu praskiego oraz rodzimych tradycji składniowych (prac Szobera, Klemensiewicza i Jodłowskiego) uznał szyk za wykładnik rozczłonkowania psychologicznego (aktualnego), niezależnego od gramatycznego. Wyróżnił w zdaniu człon wyjściowy i rozwijający, a w obrębie tego drugiego człon główny (nosiciel dominanty treściowej zdania, sygnalizowanej także przez akcent i dodatkowe wyznaczniki intelektualne) i poboczny. Jednym z pierwszych polskich uczonych komentujących w latach 70. XX wieku rozpowszechniający się aparat terminologiczny reprezentujący opozycje *datum – novum, temat – remat, topic – comment* był Andrzej Bogusławski (1973, 1977b, 1999), autor licznych prac poświęconych strukturze tematyczno-rematycznej.

Szyk był i jest omawiany przede wszystkim w pracach z zakresu stylistyki (Kurkowska, Skorupka 1959; Górny 1966; Wierzbicka 1963, 1966; Skubalanka 1991; Wyderka 1995;

Śliwiński 2021), kultury języka i poprawności językowej (Buttler 1971; Jadacka 2005; Podracki 2013) oraz glottodydaktyki (Gębka-Wolak 2010; Stasieczek-Górna 2018).

Literatura gramatyczna poświęcona szykowi dotyczyła grupy nominalnej i jej składników (Rozwadowski 1914; Gaertner 1924; Wierzbicka 1964; Topolińska 1984; Zakrzewska 1993; Piernikarski 1990; Gębka-Wolak 2000; Bogusławski 2001), pozycji linearnej klityk, budowy zdania prostego rozważanej z punktu widzenia typologii języków (Gawelko 2001; Milewski 1965; Zakrzewska 2001; Zuber 1995), referencji i struktury tematyczno-rematycznej (Bogusławski 1977b, 1999; Duszak 1986; Krucka 1982; Szwedek 1981), parentezy (Moroz 2010; Stępień 2014), pozycji linearnej jednostek funkcyjnych, w szczególności spójników (Wajszczuk 1997, 2005) i partykuł (Grochowski 1986, 2023; Kisiel 2012; Grochowski, Kisiel, Żabowska 2014).

Zaproponowany czterdzieści lat temu przez Zuzannę Topolińską (1984) model linearyzacji komponentów grupy imiennej jest nadal aktualny (Grochowski 2017). Uzupełniają go liczne szczegółowe analizy uwarunkowań semantycznych szyku przymiotników przedstawione w ostatnich dwóch dekadach (por. np. Linde-Usiekiewicz 2013; Szumska 2010, 2015).

Wśród prac o szyku klityk dominują te poświęcone enklitykom. Za punkt wyjścia opisu ich szyku przyjmowano w literaturze tzw. prawo Jacoba Wackernagla (1892), zgodnie z którym w językach indoeuropejskich dla tej klasy wyrazów atonicznych charakterystyczna jest druga pozycja w zdaniu (Migdalski 2016), por. np. *Marcin go szuka.; Potem się zastanowimy, co robić dalej.* W pracach późniejszych odwoływano się także do kryteriów prozodycznych, zaproponowanych przez Marię Dłuską (1947), relatywizujących pozycję klityk do zestrojów akcentowych. W składni tradycyjnej najbardziej rozpowszechnione były reguły ogólne, mianowicie że enklityki nie zajmują w wypowiedzeniu pozycji inicjalnej, a w wypowiedzeniach wieloskładnikowych również finalnej.

Badacze klityk najwięcej miejsca poświęcili pozycji linearnej *się* (por. m.in. Bogusławski 1977a; Derwojedowa 2000; Jodłowski 1957; Kiklewicz 2012; Misz 1966b, 1981; Nitsch 1936; Orłoś 1976; Saloni 1975; Wilczewska 1966; Zawiliński 1922). W wyniku badań własnych (Grochowski 2019) ustaliłem następujące ograniczenia systemowe nałożone na szyk słowa *się*. Nie występuje ono 1. w pozycji inicjalnej wypowiedzenia; 2. w bezpośredniej postpozycji względem operatora negacji o postaci *nie*; 3. w bezpośredniej postpozycji względem przyimka prostego; 4. wewnątrz apozycji; 5. między rzeczownikami tworzącymi grupę nominalną.

Szyk klas jednostek funkcyjnych można określić lapidarnie w następujący sposób. Partykuła właściwa (typu *chyba, nawet, tylko*) występuje prymarnie w antepozycji względem rematu wypowiedzenia. Partykuła spajająca (np. *bowiem, jednak, przecież*) występuje prymarnie przy remacie o postaci zdania. Spójnik występuje prymarnie w interpozycji względem łączonych wypowiedzeń lub ich członów (Wajszczuk 1997). Relator (*co, który, gdzie, kiedy*) występuje w stałej pozycji inicjalnej wypowiedzenia zależnego i zarazem w postpozycji względem wypowiedzenia głównego lub jego składnika. Modyfikator deklaratywności (*oby, czyżby, że też*) zajmuje prymarnie pozycję inicjalną w wypowiedzeniu i otwiera prawostronnie pozycję syntaktyczną gramatycznie i semantycznie nacechowaną (Grochowski 1986, 2023). Skala zmienności szyku operatorów metapredykatywnych (*trochę, zbyt, niespełna, prawie, ledwie*) zależy m.in. od stopnia złożoności syntagmy, z której składnikiem operator wchodzi w relację. Im syntagma jest bardziej rozbudowana, tym większa jest możliwość zmiany szyku

operatora. Niektóre operatory mają szyk stały, np. *coraz*, *nader*, *nieznacznie*. Przyimek (właściwy i wtórny) otwiera z prawej strony pozycję składniową dla grupy nominalnej i implikuje określoną wartość kategorii gramatycznej przypadku.

→ GRUPY SKŁADNIOWE, PARENTEZA, PARTYKUŁA, SPÓJNIK, STRUKTURA TEMATYCZNO-REMATYCZNA, ZAIMEK

Literatura

- Bogusławski, A. 1973. „O rozczłonkowaniu treściowym wypowiedzenia”. W *Semiotyka i struktura tekstu*, red. M.R. Mayenowa. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 63–70.
- Bogusławski, A. 1977a. „Polskie «się» – słowo nie do końca poznane”. *International Review of Slavic Linguistics* 2(1): 99–124.
- Bogusławski, A. 1977b. *Problems of the thematic-rhematic structure of sentences*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Bogusławski, A. 1999. „Inherently thematic or rhematic units of language”. W *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* 3, red. E. Hajičová, T. Hoskovec, O. Leška, i in. Amsterdam: Benjamins, 211–224.
- Bogusławski, A. 2001. „Szyk uzupełnień w polskich frazach imiennych”. W *Nie bez znaczenia... Prace ofiarowane Profesorowi Zygmuntowi Saloniemu z okazji jubileuszu 15 000 dni pracy naukowej*, red. W. Gruszczyński, i in. Białystok: Wydawnictwo UwB, 79–86.
- Buttler, D. 1971. „Układ wyrazów w zdaniu”. W D. Buttler, H. Kurkowska, i H. Satkiewicz, *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 385–407.
- Derwojedowa, M. 2000. *Porządek linearny składników zdania elementarnego w języku polskim*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Dłuska, M. 1947. *Prozodia języka polskiego*. Kraków: PAU.
- Duszak, A. 1986. „Niektóre uwarunkowania semantyczne szyku wyrazów w zdaniu polskim”. *Polonica* 12: 59–74.
- Gaertner, H. 1924. *O szyku przymiotników*. Warszawa: Gebethner i Wolff.
- Gawęłko, M. 1992. „Szyk w językach słowiańskich wobec wymagań perspektywy funkcjonalnej zdania”. *Poradnik Językowy* 5: 336–344.
- Gawęłko, M. 2001. „Język polski wobec tendencji analitycznej języków indoeuropejskich”. *Polonica* 21: 11–24.
- Gębka-Wolak, M. 2000. *Związki linearne między składnikami grupy nominalnej we współczesnym języku polskim*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Gębka-Wolak, M. 2010. „Problematyka szyku wyrazów w nauczaniu języka polskiego jako obcego”. W *Nowe perspektywy w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, red. K. Birecka, i K. Tarczyńska. Toruń: Wydawnictwo UMK, 69–78.
- Górny, W. 1966. *Składnia przytoczenia w języku polskim*, red. M.R. Mayenowa. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 281–405.
- Grochowski, M. 1986. *Polskie partykuły. Składnia, semantyka, leksykografia*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Grochowski, M. 2001. „Cechy składniowe operatorów gradacji («za», «zbyt», «zanadto»)”. *Prace Filologiczne* 46: 195–204.
- Grochowski, M. 2017. „Szyk operatorów kwantyfikacji ogólnej w języku polskim”. *Slavica Wratislaviensia* 165: 125–135.
- Grochowski, M. 2019. „Szyk słowa «się». Zalecenia normatywne a uwarunkowania systemowe”. *Prace Filologiczne* 73: 99–112.
- Grochowski, M. 2022. „«Tuż» wśród operatorów metapredykatywnych”. *Linguistica Copernicana* 19: 151–168.
- Grochowski, M. 2023. *Szyk jednostek funkcyjnych we współczesnym języku polskim*. Kraków: IJP PAN.
- Grochowski, M., A. Kisiel, i M. Żabowska. 2014. *Słownik gniazdowy partykuł polskich*. Kraków: PAU.
- Jadacka, H. 2005. *Kultura języka polskiego. Fleksja, słotowórstwo, składnia*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Jodłowski, S. 1957. „Zasady polskiego szyku wyrazów”. W *Dziesięciolecie Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie 1946–1956. Zbiór rozpraw i studiów*, red. W. Szyszkowski. Kraków: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 309–329.
- Jodłowski, S. 1976. *Podstawy polskiej składni*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Karolak, S. 1972. *Zagadnienia składni ogólnej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Karolak, S. 2002. *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*. Warszawa: IS PAN.
- Kiklewicz, A. 2012. „«Się»: zaimek czy wyraz funkcyjny?”. *LingVaria* 14: 9–21.
- Kisiel, A. 2012. *Polskie partykuły wyróżniające. Studium semantyczne*. Warszawa: IS PAN.
- Klemensiewicz, Z. 1949. „Lokalizacja podmiotu i orzeczenia w zdaniach izolowanych”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 9: 8–19.
- Klemensiewicz, Z. 1953. „Problematyka psychologicznej interpretacji zdania gramatycznego”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 12: 67–84.
- Krasnowolski, A. 1909. *Systematyczna składnia języka polskiego*, wyd. 2 popr. Warszawa–Kraków: Wydawnictwo M. Arcta–S.A. Krzyżanowski.
- Krucka, B. 1982. „Problem szyku wyrazów w języku polskim”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 39: 109–124.
- Kurkowska, H., i S. Skorupka. 1959. *Stylistyka polska. Zarys*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Linde-Usiekniewicz, J. 2013. „A position on classificatory adjectives in Polish”. *Studies in Polish Linguistics* 8: 103–126.
- Migdalski, K. 2016. *Second Position Effects in the Syntax of Germanic and Slavic Languages*. Wrocław: Wydawnictwo UWŹ.
- Milewski, T. 1965. *Językoznawstwo*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Misz, H. 1966a. „Jedna z zasad szyku wyrazów we współczesnym zdaniu polskim”. *Zeszyty Naukowe UMK. Filologia Polska* 6: 3–68.
- Misz, H. 1966b. „Szyk «się» w dzisiejszej polszczyźnie pisanej”. *Język Polski* 46(2): 102–116.
- Misz, H. 1981. *Studia nad składnią współczesnej polszczyzny pisanej*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Moroz, A. 2010. *Parenteza ze składnikiem czasownikowym we współczesnym języku polskim*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Nitsch, K. 1901. „Szyk wyrazów w języku polskim”. *Poradnik Językowy* 6: 81–83.
- Nitsch, K. 1936. „Szyk «się»”. *Język Polski* 21(6): 154–155.

- Orłoś, T. 1976. „O szyku polskiego «się», czeskiego «se»”. *Język Polski* 56: 36–44.
- Piernikarski, C. 1990. *Struktura syntaktycznych grup homogenicznych (w zestawieniu z niektórymi typami grup heterogenicznych)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Podracki, J. 2013. „Szyk wybranych leksemów w języku polskim – norma dawna i współczesna”. W *70 lat współczesnej polszczyzny. Zjawiska. Procesy. Tendencje. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Mazurowi*, red. A. Dunin-Dudkowska, i A. Małycka. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 217–229.
- Rittel, T. 1975. „Szyk członów w obrębie form czasu przeszłego i trybu przypuszczającego”. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Rozwadowski, J. 1914. „Kilka uwag o szyku przymiotników w polszczyźnie”. *Język Polski* 2(6): 175–180.
- Saloni, Z. 1975. „W sprawie «się»”. *Język Polski* 55: 25–34.
- Skubalanka, T. 1991. *Wprowadzenie do gramatyki stylistycznej języka polskiego*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Stasieczek-Górna, M. 2018. „Badania szyku wyrazów w językoznawstwie i w glottodydaktyce polonistycznej”. *Język Polski* 98(2): 96–104.
- Stępień, M. 2014. *Wyrażenia parentetyczne w strukturze wypowiedzi. Właściwości semantyczne, składniowe, prozodyczne*. Warszawa: BEL Studio.
- Szober, S. 1957. *Gramatyka języka polskiego*, wyd. 4. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Szumaska, D. 2010. „Szyk szyku, czyli dyskretny urok linearyzacji. Refleksje nad uporządkowaniem członów określających w wieloprzymiotnikowych grupach nominalnych”. W *Język polski: nowe wyzwania językoznawcze*, red. J. Dybiec, i G. Szpila. Kraków: Wydawnictwo Tertium, 51–57.
- Szumaska, D. 2015. „Rozgraniczenie jako ograniczenie. Na przykładzie badań nad szykiem przydawki przymiotnej we współczesnej polszczyźnie”. *LingVaria* 10: 141–150.
- Szwedek, A. 1981. *Word Order. Sentence Stress and Reference in English and Polish*. Bydgoszcz: WSP.
- Śliwiński, W. 1982. „W poszukiwaniu metody opisu szyku wyrazów w grupach nominalnych dzisiejszej polszczyzny pisanej”. *Pamiętnik Literacki* 73(1–2): 145–166.
- Śliwiński, W. 2021. *W kręgu badań języka i stylu. Wybór prac*. Kraków: Wydział Polonistyki UJ.
- Topolińska, Z. 1984. „Składnia grupy imiennej”. W *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 301–389.
- Wackernagel, J. 1892. „Über ein Gesetz der indogermanischen Wortstellung”. *Indogermanische Forschungen* 1: 333–436.
- Wajszczuk, J. 1997. *System znaczeń w obszarze spójników polskich. Wprowadzenie do opisu*. Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- Wajszczuk, J. 2005. *O metatekście*. Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- Wierzbicka, A. 1963. „Lingwistyczne narzędzia w stylistycznej analizie szyku wyrazów”. *Pamiętnik Literacki* 54(2): 511–533.
- Wierzbicka, A. 1964. „O metodach opisu szyku wyrazów”. *Język Polski* 44(1): 14–26.
- Wierzbicka, A. 1966. „System składniowo-stylistyczny prozy polskiego renesansu”. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Wierzchowski, J. 1959. „Uwagi słowotwórczo-leksykologiczne”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 18: 223–229.
- Wilczewska, K. 1966. *Czasowniki zwrotne we współczesnej polszczyźnie*. Toruń: TNT.
- Wyderka, B. 1995. „Środki stylowe”. W *Przewodnik po stylistyce polskiej*, red. S. Gajda. Opole: Wydawnictwo UO, 53–181.

- Zakrzewska, E. 1993. „Grupa przymiotnikowa w strukturze tematyczno-rematycznej zdania”. W *Studia semantyczne*, red. R. Grzegorzczkowska, i Z. Zaron. Warszawa: Wydawnictwo UW, 23–46.
- Zakrzewska, E. 2001. „Funkcjonalne eksplikacje szyku wyrazów w polszczyźnie”. *Prace Filologiczne* 46: 661–671.
- Zawiliński, R. 1922. „Gdzie jest miejsce w zdaniu dla zaimka zwrotnego «się» i cząstki «by»”. *Poradnik Językowy* 31: 1–5.
- Zuber, R. 1995. „O językach i ich wyrazów szykach”. W *Eufonia i logos. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesor Marii Steffen-Batogowej oraz Profesorowi Tadeuszowi Batogowi*, red. J. Pogonowski. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 681–690.